

45. Striner R. Woodrow Wilson and World War I: A Burden Too Great to Bear / R. Striner. – Rowman & Littlefield Publishers; 1ST edition, 2014. – 310 p.
46. Tuchman B. The Zimmermann Telegram / B. Tuchman. – Random House; Reprint edition, 1985. – 256 p.
47. Tucker R. Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914-1917 / R. Tucker. – University of Virginia Press, 2007. – 272 p.
48. White W.A. Woodrow Wilson: the man, his time and his task ... With illustrations / W.A. White. – Boston, N-Y: Houghton Million Co, 1924.
49. Wittke C. German-Americans and the World War / C. Wittke. – Columbus: Ohio State Archaeological and Historical Society, 1936.

М. С. Ковальська

УДК94(44).034»175»:902.1Pompadour

РОЛЬ МАРКІЗИ ДЕ ПОМПАДУР В «ДИПЛОМАТИЧНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ» НАПЕРЕДОДНІ ВСТУПУ ФРАНЦІЇ У СЕМИРІЧНУ ВІЙНУ

В статті досліджується внесок маркізи де Помпадур до так званої «дипломатичної революції» середини XVIII ст. та створення офіційної лінії зовнішньої політики Франції напередодні вступу у Семирічну війну. Проаналізував тогочасне листування маркізи де Помпадур та кореспонденцію декількох зацікавлених осіб, автор здійснює спробу показати процес підготовки Версальського договору 1756 р. та робить висновок про важливість діяльності маркізи де Помпадур по встановленню франко-австрійських союзних відносин та формування зовнішньої політики Франції першої половини 1750-х рр.

Ключові слова: Франція, фаворитка, маркіза де Помпадур, дипломатична революція, зовнішня політика, Семирічна війна, історія фаворитизму.

Жанна Антуанетта Пуассон, маркіза де Помпадур (1721-1764), була одночасно однією з найвідоміших жінок в історії Франції і однією із самих суперечливих персон свого часу. Ім'я маркізи ганьбили в «пуассонадах», але його оспівував Вольтер; серед французьких фавориток вона зробила найбільш всеосяжну спробу активно втрутитися в зовнішню політику, але саме вона ж і привела Францію до найбільших її військово-політичних невдач періоду, що передував Революції 1789 р.

Метою статті є дослідження ролі маркізи де Помпадур в перерозподілі сил міжнародної політики (так званій «дипломатичній революції») з боку Франції напередодні Семирічної війни. Завданнями є: розкриття спектру бачень маркізи де Помпадур протягом ХІХ-ХХ ст. та на початку ХХІ ст., аналіз відносин між Францією, Прусією, Австрією та Англією середини ХVІІІ ст., освітлення дипломатичних взаємовідносин та спілкування Кауніц – Помпадур, дослідження обставин підписання Версальського мирного договору 1756 р., визначення значущості впливу маркізи де Помпадур на події «дипломатичної революції» напередодні Семирічної війни.

В романтичній історіографії ХІХ століття, яка несла на собі сильний відбиток революційних ідей та уявлень, Людовик ХV виглядав як ледачий, бездарний, номінальний король, а маркіза де Помпадур була його енергійною протилежністю. Пізніші дослідження конкретизували роль фаворитки в якості секретаря і радника. Поза сумнівом, Людовик ХV обговорював з фавориткою проблеми зовнішньої політики, проте все ще залишається спірним питання, хто з них врешті-решт приймав важливі рішення, тобто, чи була маркіза де Помпадур дійсно чимось на зразок його першого міністра [12, р. 303]

В результаті в історіографії склалися два умовні напрямки. Помірно-ліберальне трактування розглядає Жанну Пуассон, маркізу де Помпадур, та її зовнішньополітичні невдачі як природне породження деградуючого аристократичного класу. Певно, вона сама була жертвою своїх бездарних міністрів-протеже. Романтичне трактування відмовляється фокусувати увагу на політичних промахах і підкреслює силу духа та енергію цієї жінки. «Після неї

подружка короля перестала сприйматися приналежністю алькова. Будучи неабиякою жінкою, зі свого досить тривіального амплуа вона зробила першу роль, очистила її, надала їй форму, ушляхетнила і гордовитим жестом обернула в прах галантні анекдоти і пересуди про своїх попередниць» [3, с. 193], – писав французький історик Г. Шоссінан-Ногаре.

Маркіза де Помпадур стала офіційною фавориткою Людовика XV в 1745 р., і до початку 1750-х рр. політика знаходилася поза межами її основних інтересів: перш за все, особистого збагачення, потім меценатства. Із посиленням впливу фаворитки зростали так само її амбіції. Скоріше за все, прагнення до реальної влади з'явилося у маркізи де Помпадур з тієї миті, як вона почала неофіційно завідувати просуванням по службі. Придворні або їх родичі, що бажали зайняти ту або іншу придворну посаду, піддавалися перевірячці на лояльність до маркізи де Помпадур.

На тлі політичних змін, що відбувалися в Європі, турботи маркізи де Помпадур були незначними та надуманими. До середини XVIII ст. Франція вже не могла ігнорувати зростаючий вплив Англії як колоніальної держави. Проблема погіршення англо-французьких відносин особливо загострилася в 1755 р., під впливом неспокійної ситуації в колоніях. Традиційним партнером і підтримкою Франції була Пруссія, проте вона пішла на зближення з Англією аж до можливого створення союзу. Підготовка англо-пруського договору в той час, як на порядку денному Франції стояло питання про продовження військового союзу з Пруссією, не носила явно зрадницький характер, але її тлумачили французькі дипломати саме таким чином.

Таке охолодження відносин збіглося із висуненням нового можливого союзника Франції – Австрії. Ще з 1740-х рр. Австрія намагалася налагодити відносини з Францією. У жовтні 1740 р. імператор Карл VI раптово помер, залишивши двадцятичотирирічну дочку Марію-Терезію. У Пруссії також запанував новий молодий король Фрідріх II, який 16 грудня 1740 р. вторгся до австрійської Силезії, продемонструвавши цим свої наміри відносно того, якою буде прусська політика найближчим часом. Таким чином, за півтора десятки років до нагнітання нової європей-

ської війни найважливіші трони зайняли нові особи, що встигли за ці передвоєнні роки навчитися дипломатичним тонкощам та політичній грі.

Імператриця Марія-Терезія відправила до Франції свого міністра закордонних справ із завданням встановити доброзичливий контакт і схилити французького короля до союзу, який би дозволив Австрії підтвердити свої права на її провінцію Силезію [14, р. 16]. У 1755 р. відомий дипломат, австрійський князь Венцель Антон Кауніц (1711-1794), що був послом Марії-Терезії у Франції в 1750-1753 рр., звернувся до маркізи де Помпадур із проханням взяти участь в переговорах.

Ще в 1750 р., прибувши у Фонтенбло, він писав секретареві Марії-Терезії, барону Ігнацію Коху, що він «не забуває також бути ввічливим із мадам де Помпадур» [7, р. 23]. Його розумна поведінка швидко принесла свої плоди. У серпні 1751 р. він впевнено повідомляв, що зав'язав добрі стосунки з маркізою: «Якщо мадам де Помпадур втручатиметься в зовнішню політику, у мене є підстави вважати, що вона не шкодитиме нам. Вона відноситься до мене з добротою і довірою. У Компьені мені довелося в будинку, який я займав, робити послуги придворним, що склали друзів і оточення короля; я знаю, що принц був зворушений цим і що багато хто з них став моїми кращими друзями...» [8, р. 113-114]. В. Кауніц з неприхованим задоволенням констатував наприкінці цього листа: «Коротше кажучи, я не знаю, як це сталося, але вірно те, що і король, і мадам де Помпадур, і все ті, хто їх оточує, ставляться до мене з величезною добротою. Все це, безумовно, справ не вирішує, але подібного роду особисті прихильності не можуть нічого зіпсувати і можуть мати велике значення в деяких обставинах» [8, р. 114]. Прекрасно розуміючи специфіку сучасної йому французької політики, дипломат усіяко прагнув заволодіти прихильністю маркізи де Помпадур, оскільки це автоматично означало б і доброзичливість з боку Людовика XV.

Через декілька місяців між дипломатом і фавориткою відбулася бесіда про політику, результатами якої В. Кауніц був дуже задоволений. Вони немов змагалися в лестощах. Маркіза де Помпадур завірила його, що Людовик XV завжди, навіть в розпалі

військових дій, мав глибоку і щирю пошану до Марії-Терезії, і при особистому знайомстві швидко став би її відданим другом [9, р. 239-240].

До 1755 р. В. Кауніц добре впізнав слабкості і особливості характеру маркізи де Помпадур, вирішив полестити її гордості і зробив ставку на її пихатість [4, р. 202]. Передбачається також, що він передав їй лист від імператриці Марії-Терезії та мініатюру з її зображенням, хоча пізніше будь-яка її кореспонденція з фавориткою Людовика XV офіційно заперечувалася. Марія-Терезія висловила однозначне обурення цим припущенням курфюрсту Саксонському, Фрідріху-Крістіану. Проте, оскільки він був одружений з Марією-Антуанеттою Баварською, своячкою французької дофіни – ворогом маркізи де Помпадур, суспільна думка поставилася до цього спростування скептично [4, р. 202]. Реакція широких верств населення була неприємною для всіх учасників можливої змови. Протягом декількох десятиліть у памфлетах того часу були широко поширені чутки, що встановлення франко-австрійських відносин відбулося завдяки листу імператриці Марії-Терезії, в якому вона звертається до маркізи де Помпадур, називаючи ту своєю «кузиною» [5, р. 136].

В будь-якому випадку, з листів Марії-Терезії [13, р. 360] видно, що вона цінувала маркізу де Помпадур вище, аніж її ставлеників-міністрів, наприклад, Етьєна де Шуазеля (1719-1785), що став міністром закордонних справ лише завдяки протекції маркізи.

Поступово франко-австрійські переговори зосередилися в одній з резиденцій маркізи де Помпадур, в Бельвю, саме там з нею консультувалися Георг Адам Старемберг (1724-1807), австрійський посол у Франції в 1753-1766 рр., і проавстрійські міністри Людовика XV. Саме Г. Старемберг свого часу переконав Марію-Терезію обрати серед декількох фавориток Людовика XV своєю союзницею саме маркізу де Помпадур [6, р. 153].

Таким чином, 1 травня 1756 р. був підписаний перший Версальський мирний договір, що з'єднав давніх суперників, Австрію і Францію, у союзі. В. Кауніц наполіг на тому, щоб Г. Старемберг переконав маркізу в її вирішальній ролі по встановленню даного альянсу. Фаворитка залишилася впевненою, що Версальський

мирний договір – це її особистий успіх в політиці [3, с. 205]. Союз двох країн в тому або іншому вигляді проіснував близько тридцяти років.

За п'ять місяців до цього, в січні 1756 р., Вестмінстерською конвенцією були закріплені нові союзні відносини між Англією і Пруссією. Перед цим Людовик XV відправив послом до Фрідріха II герцога де Ніверне, проте прусський король «посміявся над французьким королем, підписавши договір з Англією в той самий день, коли посол прибув до Берліну» [2, с. 435]. Надалі французи, посилаючись на хронологію подій, всю відповідальність за перекроювання союзів покладали на Англію і Пруссію [5, р. 139], що не зовсім правильно, оскільки впродовж декількох місяців таємних переговорів всі зацікавлені монархи негайно інформувалися про те, що відбувається, послами та секретними агентами.

Ці два договори поклали початок справжньому перевороту в міжнародних відносинах Європи, який став відомий як «дипломатична революція»: старим союзам, франко-прусському і англо-австрійському, на зміну прийшли англо-прусський і австро-французький. Змінився традиційний європейський розклад альянсів, що існував на той час не одне століття. Саме при такому балансі сил Європа згодом вступила у Семирічну війну.

15 травня 1756 р. Англія офіційно оголосила війну Франції, «через декілька арпанів снігу» [2, с. 435], як писав Вольтер: приводом були багаточисельні зіткнення англійців і французів в Північній Америці.

У червні 1756 р. маркіза де Помпадур писала Г. Старембергу, що «більше трьохсот років ... дома Австрії і Франції були ворогами», це протистояння досягло свого накалу за часів кардинала де Рішельє, але прийшла пора змінити цей порядок речей [10, р. 33]. «Що стосується успіхів нашої армії, то вони цілком в руках Провидіння» [10, р. 33-34], – застережливо писала вона, не згадуючи про те, що сама призначала, контролювала і знімала з посад генералів. У подальших листах, особливо за літо 1756 р., вона захоплено писала про успіхи французьких солда-

тів, «цих сміливців», потім ентузіазм почав спадати. У листопаді 1758 р. один з кореспондентів, міністр юстиції Берье, в листі до фаворитки згадує про величезні суми, які витрачалися на війну – «понад 60 мільйонів щорічних витрат ... Слід визнати, що ситуація сильно змінилася з початку війни» [11, р. 88].

Судячи по її висловлюваннях у листах, маркізу де Помпадур украй залучала думка, що саме її діяльність може змінити хід французької історії. З певної точки зору, так і сталося. У Семирічній війні Людовик, що захопився тією дипломатичною лінією, яку вже розробляла маркіза де Помпадур, став на сторону Австрії. Після ряду нищівних поразок і втрати близько мільйона солдат Франції довелося укласти ганебний Паризький мир, віддати Англії декілька стратегічно найважливіших колоній (серед них – Канаду і Індію) [1, с. 416-417].

Фактично, з цього моменту у франко-англійських відносинах і склалася остаточна перевага на користь Англії. Значення Франції як морської держави було знищено, флот зруйнований. Паризький мирний договір був підписаний в 1763 р., за рік до передчасної смерті маркізи де Помпадур. Вона не дожила до того часу, коли змогла б переконатися в далекосяжній провальності своєї політики, і тим більше не дожила до перших грізних звісток революції, що насувалася. Оцінна характеристика ролі маркізи де Помпадур в зовнішній політиці Франції 1750-х рр. традиційно негативна, проте складно заперечувати її сильний вплив. Головною її помилкою було те, що вона переоцінювала власні здібності в якості політика. При цьому маркіза де Помпадур займалася дипломатією з енергією і зацікавленістю, рідкісною навіть для «професійних» політиків того часу, вміла наполягти на своєму, переконати співбесідника, організувати безперебійну роботу радного характеру. Можна стверджувати, що по відношенню до історії Франції зокрема та історії дипломатії взагалі маркіза де Помпадур стала справжньою історичною особистістю, діячем, одним з персоніфікованих чинників історії XVIII століття.

THE SIGNIFICANCE OF MARQUISE DE POMPADOUR'S ACTIVITY IN THE DIPLOMATIC REVOLUTION BEFORE THE SEVEN YEARS' WAR

The article is focused on research of role of marquise de Pompadour, the Louis XV's favourite, in the Diplomatic revolution of 1750^{ies}. Analysing the correspondence between the marquise de Pompadour and a few of her contemporaries, engaged in the process of franco-austrian negotiations on signing of agreement 1756, an author emphasized their political hopes and calculations. Finally, the author of the article shows its conclusion about the importance of the activity of marquise de Pompadour on establishment of franco-austrian allied relations and forming of foreign policy of France in the first half of 1750^{ies} in the context of the Diplomatic revolution.

Key words: *France, favourite, marquise de Pompadour, the Diplomatic revolution, history of favouritism, foreign policy, the Seven Year's War*

M. С. Ковальская

РОЛЬ МАРКИЗЫ ДЕ ПОМПАДУР В «ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ» НАКАНУНЕ ВСТУПЛЕНИЯ ФРАНЦИИ В СЕМИЛЕТНЮЮ ВОЙНУ

Статья посвящена исследованию роли маркизы де Помпадур, фаворитки французского короля Людовика XV, в «дипломатической революции» 1750-х гг. Проанализировав переписку маркизы де Помпадур и нескольких её современников, вовлечённых в процесс франко-австрийских переговоров по подписанию договора 1756 г., автор показывает их политические надежды и расчёты. Автор приходит к мнению о важном значении маркизы де Помпадур в содействии установлению дружественных франко-австрийских отношений и расстановке сил накануне Семилетней войны.

Ключевые слова: *Франция, фаворитка, маркиза де Помпадур, внешняя политика, Семилетняя война, история фаворитизма*

Список використаної літератури та джерел

1. Белоусов А. Париж и парижане [Текст] / А. Белоусов // История Франции / Сост. А. Р. Андреев. – М.: Крафт+, 2009. – С. 300-463.
2. Вольтер. Мемуары [Текст] / Вольтер // Вольтер : Избранные произведения. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1947. – С. 391-453.
3. Шоссинан-Ногаре Г. Повседневная жизнь жен и возлюбленных французских королей [Текст] / Ги Шоссинан-Ногаре. – М.: Молодая гвардия, Палимпсест, 2003. – 249 с.
4. Campardon E. Madame de Pompadour et la cour de Louis XV au milieu du XVIIIe siècle [Texte] / Emile Campardon. – Paris: Henri Plon, 1867. – 515 p.
5. Capefigue M. Madame la marquise de Pompadour [Texte] / Jean-Baptiste Honoré Raymond Capefigue. – Paris: Amyot, 1858. – 296 p.
6. Goncourt E., Goncour J. Madame de Pompadour [Texte] / Edmond de Goncourt, Jules de Goncourt. – Paris: Librairie de Firmin Didot Frères, fils et co., 1888. – 402 p.
7. Kaunitz W. Kaunitz à Koch. Fontenbleau, le 7 novembre 1750 [Texte] / Wenzel Anton Kaunitz // Correspondance secrete entre le comte A.W. Kaunitz-Rietberg ambassadeur imperial a Paris et le baron Ignaz de Koch, secretaire de l'imperatrice Marie-Therese, 1750-1752 / Publ. par Hanns Schlitter. – Paris : E. Plon, Nourrit et co., 1899. – P. 20-23.
8. Kaunitz W. Kaunitz à Koch. Paris, le 22 aout 1751 [Texte] / Wenzel Anton Kaunitz // Correspondance secrete entre le comte A.W. Kaunitz-Rietberg ambassadeur imperial a Paris et le baron Ignaz de Koch, secretaire de l'imperatrice Marie-Therese, 1750-1752 / Publ. par Hanns Schlitter. – Paris : E. Plon, Nourrit et co., 1899. – P. 112-114.
9. Kaunitz W. Kaunitz à Koch. Paris, le 23 juin 1752 [Texte] / Wenzel Anton Kaunitz // Correspondance secrete entre le comte A.W. Kaunitz-Rietberg ambassadeur imperial a Paris et le baron Ignaz de Koch, secretaire de l'imperatrice Marie-Therese, 1750-1752. – Paris : E. Plon, Nourrit et co., 1899 /

- Publ. par Hanns Schlitter. – P. 238-240.
10. Pompadour J. Lettre XXII Au Comte de Staremberge, Juin, 1756 [Texte] / Jeanne Antoinette Poisson, marquise de Pompadour // Lettres de madame la marquise de Pompadour depuis 1753 jusqu'a 1762, inclusivement. – Londres: Chez G. Owen & T. Cadell, 1772. – P. 33-34.
 11. Berrier M. Lettre XXIX De Monsieur Berrier. Paris, le 2 Novembre, 1758 [Texte] / M. Berrier // Lettres de madame la marquise de Pompadour depuis 1753 jusqu'a 1762, inclusivement. – Londres: Chez G. Owen & T. Cadell, 1772. – P. 86-89.
 12. Lewis T. Madame de Pompadour : Eminence without Honor [Text] / Tess Lewis // The Hudson Review. – Vol. 56. – 2003. – № 2. – P. 303-314.
 13. Marie-Thérèse d'Autriche. Marie-Thérèse à Mercy, Schönbrunn, 31 juillet [Texte] / Marie-Thérèse d'Autriche, impératrice consort du Saint-Empire // Correspondance secrète entre Marie-Thérèse et le comte de Mercy-Argenteau / Publ. par Alfred d'Arneht, intr., et de notes. – En 3 t^{es}. – T. 2. – Paris: Librairie de Firmin Didot Frères, fils et co., 1874. – P. 359-361.
 14. Pevitt A. Madame de Pompadour; Mistress of France [Text] / Algrant Christine Pevitt. – New York: Grove Press, 2003. – 352 p.

С. С. Павленко

УДК 94(520+(470+571))“1900/1906”

ДІЯЛЬНІСТЬ ЯПОНСЬКОГО КОНСУЛА В ОДЕСІ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ КРИЗИ РОСІЙСЬКО- ЯПОНСЬКИХ ВІДНОСИН ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті досліджується діяльність К. Іідзіми – японського консула в Одесі (1900–1906 рр.). Розкривається вплив російсько-японських відносин на зміст основних напрямків його роботи. Аналізуються основні консульські функції.

Ключові слова: *К. Іідзіма, Японське імперське консульство в Одесі, російсько-японська війна, Одеса, консульські функції.*